

ZNANJE KROZ CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE U CRNOJ GORI

Kratko istraživanje o stanju, izazovima i perspektivama

Podgorica, oktobar 2024.

ZNANJE KAO RAZVOJNI POTENCIJAL

Uloga cjeloživotnog obrazovanja u
društvenom i ekonomskom razvoju Crne Gore



Istraživački dokument

Podgorica, oktobar
2024.

- Uvod
- Znanje kao kapital – ekonomija zasnovana na učenju
- Veća zapošljivost i konkurentnost radne snage
- Smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti
- Znanje kao osnova inovacija i preduzetništva
- Jačanje društvene kohezije i aktivnog građanstva
- Digitalna transformacija i nova paradigma učenja
- Znanje kao uslov evropskih integracija
- Znanje kao sredstvo lične emancipacije
- Zaključak

UVOD

Cjeloživotno obrazovanje predstavlja jedan od ključnih stubova savremenog društva znanja i održivog razvoja. U kontekstu ubrzanih promjena na tržištu rada, tehnološkog napretka i potreba za stalnim usavršavanjem, koncept učenja tokom cijelog života dobija sve veći značaj u Crnoj Gori.

Prema definiciji UNESCO-a, cjeloživotno obrazovanje obuhvata „svaku aktivnost učenja poduzetu u bilo kojem trenutku života s ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija u lične, građanske, socijalne ili profesionalne svrhe“. Ovaj koncept ne obuhvata samo formalno školovanje, već i neformalne oblike učenja — od obuka na radnom mjestu do neformalnih kurseva i samostalnog učenja.

Crna Gora, kao država kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, prepoznala je značaj cjeloživotnog učenja kroz strateške i zakonodavne okvire, ali praksa pokazuje da postoji još mnogo prostora za napredak — naročito kada se radi o uključivanju odraslih i ranjivih grupa u procese obrazovanja i obuke.

NORMATIVNI I STRATEŠKI OKVIR

Cjeloživotno obrazovanje u Crnoj Gori uređeno je kroz više zakonskih i strateških dokumenata:

1. **Zakon o obrazovanju odraslih (2011, sa izmjenama 2019)** — definiše obrazovanje odraslih kao integralni dio obrazovnog sistema.
2. **Strategija za cjeloživotno učenje 2015–2025** — prvi sveobuhvatan dokument koji postavlja ciljeve, indikatore i mehanizme praćenja.
3. **Zakon o nacionalnim kvalifikacijama (2014)** — uspostavlja Nacionalni okvir kvalifikacija (NOK), koji omogućava povezivanje formalnog, neformalnog i informalnog učenja.
4. **Strategija razvoja obrazovanja 2025–2035** — u izradi, sa akcentom na digitalne vještine, inkluziju i zelenu tranziciju.

Na institucionalnom nivou, za sprovođenje politika cjeloživotnog učenja zaduženi su:

- **Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija**, preko Direktorata za cjeloživotno učenje,
 - **Centar za stručno obrazovanje**, koji razvija programe za odrasle i sistem verifikacije,
 - **Zavod za zapošljavanje Crne Gore**, koji sprovodi programe obuka i prekvalifikacija,
 - te brojne **nevladine organizacije i privatni centri za obuku**, koji dopunjuju sistem.
-

STANJE I TRENDOWI

Prema podacima Eurostata i Evropske fondacije za obuku (ETF), učešće odraslih u obrazovanju i obuci u Crnoj Gori kreće se između **4 i 5%** u odnosu na populaciju od 25 do 64 godine. U poređenju s prosjekom Evropske unije, koji iznosi oko 10%, jasno je da je u Crnoj Gori stopa učešća i dalje niska.

Najaktivniji polaznici su zaposleni u javnom sektoru i mladi do 35 godina, dok su najrjeđe uključeni stariji od 50 godina, osobe sa nižim obrazovanjem i stanovnici ruralnih sredina.

Posebno zabrinjava činjenica da su žene, iako brojnije u formalnom obrazovanju, često manje zastupljene u neformalnim programima profesionalnog usavršavanja, naročito u tehničkim oblastima i IT sektoru.



GLAVNI IZAZOVI

1. **Nedovoljno razvijena kultura učenja** – u društvu i dalje preovlađuje uvjerenje da je obrazovanje proces koji završava diplomom, a ne cjeloživotni proces.
2. **Ekonomske barijere** – mnogi odrasli nemaju finansijske mogućnosti da plate kurseve ili izdvoje vrijeme za učenje.

3. **Neravnomjerna dostupnost** – ponuda programa koncentrisana je u većim gradovima, dok su manja mjesta i sjever zemlje zapostavljeni.
 4. **Nedostatak fleksibilnih modela** – večernji i online programi nisu dovoljno razvijeni, a formalni sistem sporo reaguje na potrebe tržišta rada.
 5. **Slaba povezanost institucija** – saradnja između Ministarstva, Zavoda za zapošljavanje, škola i poslodavaca nije sistemska.
-

PRIMJERI DOBRE PRAKSE

- **Program “Obrazovanje odraslih za zapošljavanje”** koji realizuje Zavod za zapošljavanje u saradnji s centrima za stručno obrazovanje, omogućio je hiljadama polaznika da steknu nove kvalifikacije iz oblasti ugostiteljstva, građevine i IT sektora.
 - **EU projekti ETF-a** (npr. *Skills for Jobs* i *Bridging the Gap*) doprinijeli su izradi modularnih programa i razvoju standarda zanimanja.
 - **Nevladine organizacije** poput NVU „Građanski aktivizam“ sprovode lokalne edukativne kampanje o značaju cjeloživotnog učenja, posebno za mlade iz manjinskih zajednica i žene u ruralnim područjima.
-

ZNANJE KAO RAZVOJNI POTENCIJAL

Znanje i obrazovanje predstavljaju osnovni kapital savremenog društva. Ulaganje u cjeloživotno obrazovanje direktno doprinosi:

- većoj zapošljivosti i konkurentnosti radne snage,
- smanjenju siromaštva i socijalne isključenosti,
- razvoju inovacija i preduzetništva,
- jačanju društvene kohezije i aktivnog građanstva.

Za Crnu Goru, koja teži članstvu u Evropskoj uniji, razvoj sistema cjeloživotnog učenja nije samo obrazovna politika, već i **strateško pitanje ekonomske stabilnosti i društvenog napretka**.



1. Znanje kao osnova društvenog napretka

U savremenom svijetu, znanje je postalo ključni resurs i pokretač razvoja — važniji čak i od prirodnih resursa ili industrijske proizvodnje. Društva koja ulažu u obrazovanje, istraživanje i inovacije ostvaruju brži ekonomski rast, bolji kvalitet života i veću otpornost na globalne krize. U tom kontekstu, koncept **cjeloživotnog obrazovanja** postaje neizostavan alat za jačanje individualnih i kolektivnih potencijala. Učenje više nije privilegija mladih generacija, već potreba svakog pojedinca, bez obzira na godine, zanimanje ili prethodno obrazovanje.

Crna Gora, kao mala ekonomija u tranziciji i zemlja kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, mora prepoznati znanje kao glavni resurs budućnosti. Njena konkurentnost u evropskom prostoru neće se mjeriti količinom prirodnih bogatstava, već sposobnošću da razvije i zadrži obrazovane, inovativne i prilagodljive građane.

2. Znanje kao kapital – ekonomija zasnovana na učenju

U tradicionalnom ekonomskom modelu, kapital se posmatrao kroz materijalne resurse: zemlju, industriju, infrastrukturu i radnu snagu. Danas, međutim, koncept kapitala obuhvata i „**ljudski kapital**“, koji se odnosi na znanje, vještine, kreativnost i sposobnost inoviranja.

Ekonomski razvoj se više ne mjeri samo BDP-om, već i kapacitetom države da stvara i koristi znanje. Zemlje koje su rano uložile u sistem cjeloživotnog obrazovanja — poput Finske, Danske, Irske i Estonije — ostvarile su nagli porast produktivnosti i konkurentnosti u globalnom okruženju.

U Crnoj Gori, prema podacima Zavoda za statistiku (MONSTAT), oko 25% radno aktivnog stanovništva ima završeno samo srednje obrazovanje, dok je procenat visokoobrazovanih osoba i dalje ispod evropskog prosjeka. To pokazuje da je ulaganje u ljudski kapital neophodan preduslov za prelazak iz ekonomije niske produktivnosti u ekonomiju znanja.

3. Veća zapošljivost i konkurentnost radne snage

Jedna od najdirektnijih koristi od cjeloživotnog obrazovanja ogleda se u povećanju **zapošljivosti** građana. Svjetska banka i Evropska komisija ističu da je u zemljama sa razvijenim sistemom obrazovanja odraslih stopa nezaposlenosti niža, a fleksibilnost tržišta rada veća.

U Crnoj Gori, stopa nezaposlenosti mladih iznosi oko 20%, dok je nezaposlenost žena i dalje znatno viša od prosjeka muškaraca. Uključivanje građana u programe prekvalifikacije, stručne obuke i digitalne edukacije može značajno smanjiti ove razlike.

Primjeri dobre prakse:

- U Sloveniji, nacionalni program „Učenje za život“ omogućio je hiljadama građana da kroz kratke, besplatne kurseve steknu nova znanja i pronađu posao.
- U Hrvatskoj, model vaučera za odrasle finansiran iz EU fondova omogućava građanima da biraju između više od 300 programa obuke, od kojih su mnogi digitalni.
- U Crnoj Gori bi sličan model mogao značajno povećati učešće odraslih u obrazovanju, naročito u sektorima turizma, IT-a i zelene ekonomije.

Pored zapošljivosti, cjeloživotno obrazovanje jača **konkurentnost** domaće radne snage u evropskom kontekstu. Obrazovani građani lakše se prilagođavaju promjenama, uče nove tehnologije i doprinose modernizaciji proizvodnih procesa.

4. Smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti

Znanje nije samo ekonomski, već i **socijalni kapital**. Osobe koje imaju pristup obrazovanju i obuci lakše izlaze iz siromaštva, pronalaze stabilne poslove i učestvuju u društvenom životu. Obrazovanje odraslih posebno je važno za marginalizovane grupe – nezaposlene, Rome, osobe sa invaliditetom i žene iz ruralnih sredina.

U Crnoj Gori, rizik od siromaštva najveći je kod domaćinstava sa niskim obrazovanjem i kod starijih osoba koje nijesu imale priliku da se dodatno usavršavaju. U tom kontekstu, uvođenje besplatnih programa obuke i fleksibilnih kurseva u lokalnim zajednicama predstavlja jedno od najefikasnijih rješenja.

Cjeloživotno obrazovanje ne samo da povećava prihode, već i jača **samopouzdanje, samostalnost i osjećaj pripadnosti zajednici**. Obrazovana osoba ima veće šanse da učestvuje u donošenju odluka, da razvija preduzetničke ideje i da doprinosi razvoju lokalne sredine.

5. Znanje kao osnova inovacija i preduzetništva

Bez znanja nema inovacija, a bez inovacija nema ekonomskog napretka. Preduzetništvo i kreativne industrije direktno zavise od sposobnosti pojedinaca da stvaraju, analiziraju i primjenjuju nova znanja. Cjeloživotno obrazovanje omogućava razvoj tzv. “**mekih vještina**” – komunikacije, timskog rada, liderstva, kritičkog razmišljanja i digitalne pismenosti – koje su presudne za uspjeh modernog preduzetnika.

U Crnoj Gori, inovativni startup ekosistem još je u fazi razvoja. Većina malih biznisa oslanja se na tradicionalne modele poslovanja, dok je broj tehnoloških inovacija ograničen. Međutim, kroz razvoj programa cjeloživotnog obrazovanja (npr. kurseva o digitalnom marketingu, IT alatima, projekt menadžmentu), moguće je osnažiti mlade preduzetnike i povećati broj održivih biznisa.

Evropska iskustva pokazuju da svaka država koja je uložila u digitalne i preduzetničke kompetencije kroz obrazovanje odraslih, bilježi rast malih i srednjih preduzeća. Znanje tako postaje motor inovacija — ne samo u IT sektoru, već i u poljoprivredi, turizmu, energetici i javnoj upravi.

6. Jačanje društvene kohezije i aktivnog građanstva

Cjeloživotno učenje ima i **demokratsku dimenziju**. Obrazovani građani bolje razumiju društvene procese, odgovorniji su u političkom odlučivanju i aktivnije učestvuju u zajednici. Znanje gradi povjerenje, toleranciju i međusobno razumijevanje — što je posebno važno za multietničku Crnu Goru.

Programi obrazovanja odraslih mogu doprinijeti jačanju **društvene kohezije**, jer nude priliku za interakciju različitih grupa: mladih i starijih, muškaraca i žena, većinskog i manjinskih naroda. Kroz zajedničke edukativne aktivnosti, razvija se osjećaj solidarnosti, poštovanja i zajedničkog identiteta.

U tom smislu, ulaganje u znanje postaje ulaganje u **mir, stabilnost i zajedništvo**.

7. Digitalna transformacija i nova paradigma učenja

Jedan od najvećih izazova savremenog društva jeste digitalna transformacija. U vremenu vještačke inteligencije, automatizacije i globalne komunikacije, digitalne kompetencije postaju osnovna pismenost 21. vijeka.

Crna Gora ima sve više inicijativa koje podstiču razvoj digitalnih vještina, ali učešće odraslih u tim programima i dalje je nisko. Potrebno je razviti **nacionalnu platformu za online**

obrazovanje, kroz koju bi građani mogli besplatno pohađati kurseve iz oblasti digitalne pismenosti, stranih jezika i osnovnih poslovnih vještina.

Time bi se omogućila inkluzija i onih koji zbog udaljenosti, obaveza ili finansijskih razloga ne mogu pohađati tradicionalne programe. Digitalno učenje tako postaje ključni instrument za demokratizaciju znanja.

8. Znanje kao uslov evropskih integracija

Cjeloživotno obrazovanje nije samo obrazovna politika, već i uslov za **evropske integracije**. Evropska unija u svojim strateškim dokumentima (npr. *Evropska agenda za učenje odraslih*) naglašava važnost razvoja fleksibilnih, dostupnih i kvalitetnih programa cjeloživotnog učenja.

Za Crnu Goru, usklađivanje sa evropskim standardima u ovoj oblasti znači jačanje administrativnih kapaciteta, razvoj sistema priznavanja neformalnog učenja i uključivanje socijalnih partnera u kreiranje politika.

Ulaganje u znanje tako postaje strateški korak ka punopravnom članstvu u EU, jer doprinosi jačanju konkurentnosti, inovativnosti i društvene otpornosti.

9. Znanje kao sredstvo lične emancipacije

Pored ekonomskih i društvenih efekata, cjeloživotno učenje ima i **ličnu dimenziju**. Učenje tokom cijelog života doprinosi ličnom razvoju, mentalnom zdravlju i osjećaju svrhe. Osobe koje nastavljaju da uče pokazuju veću otpornost na stres, bolje društvene vještine i viši stepen zadovoljstva životom.

U tom smislu, obrazovanje nije samo sredstvo za zapošljavanje, već i **alat za lični rast i samospoznaju**.

Kultura učenja razvija društvo koje vrednuje znanje, dijalog i razumijevanje – društvo koje gleda naprijed.

Znanje i obrazovanje predstavljaju osnovni kapital savremenog društva. Ulaganje u cjeloživotno obrazovanje direktno doprinosi:

- većoj zapošljivosti i konkurentnosti radne snage,
- smanjenju siromaštva i socijalne isključenosti,
- razvoju inovacija i preduzetništva,
- jačanju društvene kohezije i aktivnog građanstva.

Za Crnu Goru, koja teži članstvu u Evropskoj uniji, razvoj sistema cjeloživotnog učenja nije samo obrazovna politika, već **strateško pitanje ekonomske stabilnosti, društvene jednakosti i održivog razvoja**.

Znanje nije trošak — ono je **najisplativija investicija** svake države i svakog pojedinca.



PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE SISTEMA

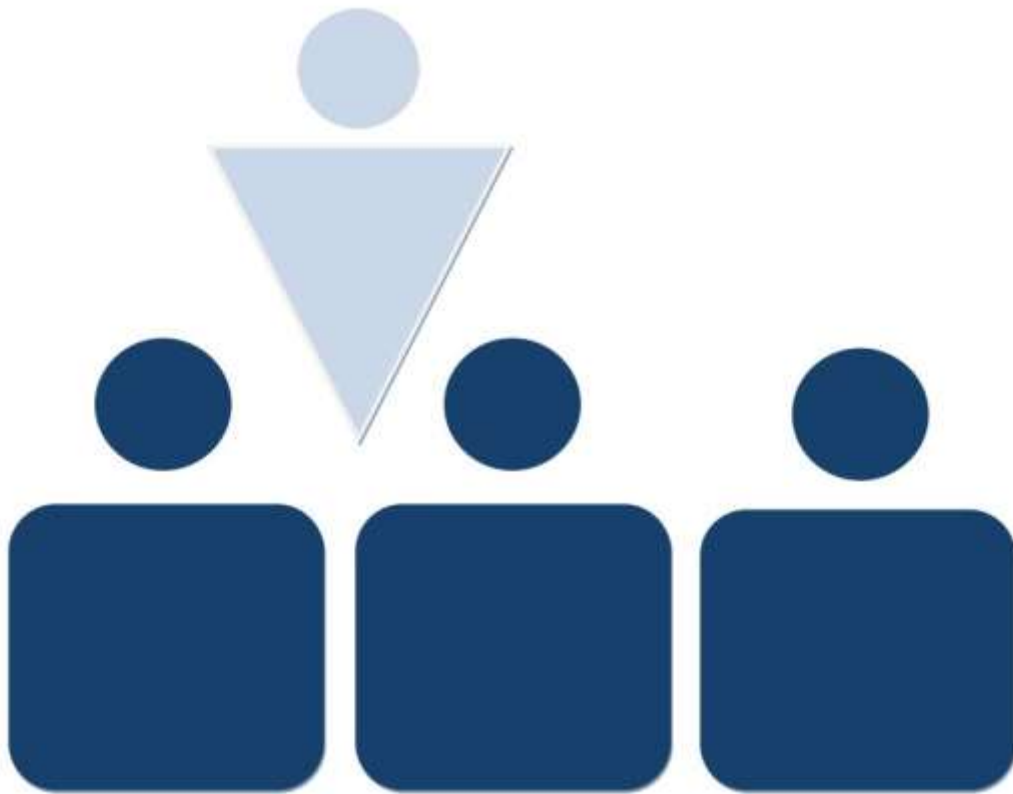
1. **Razviti sistem priznavanja neformalnog i informalnog učenja** – omogućiti građanima da steknu zvanične kvalifikacije kroz iskustvo i samostalno učenje.
2. **Uspostaviti lokalne centre za cjeloživotno učenje** – u saradnji sa opštinama, školama i NVO sektorom.
3. **Povezati obrazovanje sa tržištem rada** – putem javno-privatnih partnerstava i angažovanja privrede u kreiranju programa.
4. **Podstaci digitalno učenje** – razviti online platforme i kurseve koji omogućavaju fleksibilno učenje u svim djelovima zemlje.
5. **Promovisati kulturu učenja** – putem kampanja koje naglašavaju da učenje nije privilegija mladih, već potreba svakog pojedinca.
6. **Osigurati finansijske podsticaje** – subvencije, vaučere i poreske olakšice za kompanije i pojedince koji ulažu u obrazovanje.
7. **Jačati rodnu ravnopravnost i inkluziju** – kreirati programe namijenjene ženama, osobama sa invaliditetom i starijim licima.

ZAKLJUČAK



Cjeloživotno obrazovanje u Crnoj Gori se razvija, ali i dalje nije dovoljno ukorijenjeno u praksu ni u svijest građana. Potrebna je jača međusektorska saradnja, finansijska podrška i prepoznavanje učenja kao kontinuiranog procesa.

Samo kroz stalno sticanje znanja i vještina građani mogu odgovoriti na izazove savremenog društva, a Crna Gora može postati konkurentna, inkluzivna i održiva zajednica znanja.



LITERATURA I IZVORI

1. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Crne Gore: *Strategija cjeloživotnog učenja 2015–2025*.
2. Zakon o obrazovanju odraslih („Službeni list CG“, br. 20/11, 47/19).
3. ETF – *Montenegro: Country Analysis Report* (2023).
4. Eurostat: *Adult Education Participation Indicators* (2024).
5. NVU „Građanski aktivizam“ – Analiza stanja i potreba u lokalnim zajednicama (2024).
6. UNESCO Institute for Lifelong Learning – *Global Report on Adult Learning and Education* (2022).

